

Hayatı, Kişiliği ve Düşünceleriyle Hz. Ali Sempozyumu, 08-10 Ekim 2004, Bursa, TÜRKİYE

Bursa İl Müftülüğü ile UÜ İlahiyat Fakültesi tarafından ortaklaşa düzenlenen “Hayatı, Kişiliği ve Düşünceleriyle Hz. Ali Sempozyumu” 08-10 Ekim 2004 tarihinde Bursa/Nilüfer Diyanet Eğitim Merkezi’nde yapıldı. Sempozyumda Diyanet İşleri Başkanlığı ve çeşitli üniversitelerin ilâhiyat fakültelerine mensup 33 ilim adamı ve akademisyen tebliğ sundu. Bursa İl Müftüsü A. Zeki Elturan ile UÜ İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hüseyin Algül tarafından yapılan açılış konuşmalarının ardından oturumlara geçildi.

“**Sosyal ve Siyasî Hayatta Hz. Ali**” konulu birinci oturum Prof. Dr. Süleyman Uludağ’ın başkanlığında açıldı. Prof. Dr. İbrahim Sarıçam tarafından “Hz. Ali’nin Hayatı ve Şahsiyeti” adlı tebliğ ile başlayan oturumda Sayın Sarıçam kısaca Hz. Ali’nin hayatını özetleyip hilâfetinin 4 yıl 9 ay sürüp, hicrî takvime göre 63 yaşında vefat ettiğini söyledikten sonra Hz. Peygamber’in Hz. Ali için “Bana göre sen, Mûsâ’ya göre Hârûn gibi olmaya razı olmaz mısın? Şu kadar var ki, benden sonra peygamber yoktur” şeklindeki rivayeti İbnü’l-Cevzî’nin *el-İlelü’l-Mütenâhiye fi’l-Ehâdisi’l-Vâhiye* adlı eserinde ‘vâhiye’ hadisler arasında zikrettiğini belirtti. Ayrıca İbn Teymiyye’nin de bu husustaki rivayetlere ciddi itirazları olduğunu söyledi. Zira İbn Teymiyye’ye göre bu hadis Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından Haricîlere karşı uydurulmuş olabilirdi. Oysa bu hadis başta *Sahih-i Müslim* olmak üzere birçok hadis mecmualarında geçmektedir, bu açıdan hadisi reddetmek yerine tevil etmek daha uygun olacaktır. Sayın Sarıçam, Hz. Ali’nin, Kur’an ve hadis konusunda önde gelen bir kimse olduğu için, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in özellikle fikhî meselelerde kendisine danıştığını hatırlatarak ilimdeki yerine işaret etti. Ayrıca burada Hz. Ali’nin, Kur’an ve sünnete bağlı olmasını örnekleriyle açıklayarak, tasavvuf ilminin ona nispet edilmesinin sebebi zühdü, takvası, üstün ahlakı ve Hz. Peygamber’e yakınlığı dolayısıyla olduğunu ve kendisinden 586 hadis rivayet edildiğini, Hz. Peygamber zamanında yazdığı ve devamlı olarak kılıcının kınında taşıdığı bir

hadis sahifesine sahip olduğunun altını çizdi. Hz. Ali'nin adalet sahibi, insan haklarına son derece riayet eden bir idareci olduğunu vurgulayan Sarıçam, "Mâlik el-Eşter'e yazdığı emirname de bunun göstergesidir" diyerek tebliğini tamamladı. Bu tebliğin müzakeresini Prof. Dr. M. Ali Kapar yaptı. Sayın Kapar, tebliğe katkı olarak Hz. Ali'nin başarılı olması için Hz. Ali'ye Medine halkının tamamının biat etmesi gerektiğini, oysa Zübeyr b. Avvâm ve Talha b. Ubeydullâh ve Hz. Âişe gibi bazı kimselerin kendisine muhalif olduğunu ayrıca Hz. Osman'ın katillerini cezalandırma hususunda da toplumun önde gelenlerinden destek alamadığını belirterek iyi bir siyaset takip edemediğini söyledi.

Yrd. Doç. Dr. Adem Apak tarafından hazırlanan "Hz. Ali'nin Siyasî Kişiliği" başlıklı ikinci tebliğ, Apak'ın yurtdışında olması sebebiyle Doç. Dr. Asım Yediyıldız tarafından okundu. Bu tebliğde, Hz. Ali'nin özellikle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonraki dönemdeki siyasî faaliyetleri incelenip, onun siyasî kişiliği ortaya konulmaya çalışıldı. Metnin başlangıç kısmında ilk halife seçiminden kendi yönetimine kadar geçen olaylardaki yeri üzerinde duruldu, daha sonra onun halifeliği dönemindeki siyasî faaliyetleri ele alındı. Bu kısımda özellikle Hz. Ali-Hz. Muâviye mücadelesinin sebep ve sonuçları, dolayısıyla onların siyaset tarzlarının mukayeseli bir sunumu ve tahlili yapıldı. Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) teşhiz ve tekfini ile meşgul olması sebebiyle ilk halife seçimi toplantısına iştirak edemediği vurgulanarak, Hz. Ali'nin siyasî otorite sağlama girişimlerinin önündeki en büyük engelin ise Muâviye b. Ebî Süfyân'ın olduğu belirtildi. Dolayısıyla halifenin kamuoyu desteğinden mahrum bir şekilde göreve başladığını ve tahkim hadisesinden itibaren ordusu üzerindeki kontrolünü kaybetmeye başladığını ve döneminin siyasî, içtimaî, dinî ortamına, yani konjonktüre uygun siyaset takip edemediğini belirterek siyasî krizin Hz. Ali için bu andan itibaren başlayarak sonunun kötü bittiğini söyledi. Bu tebliğin müzakeresi Prof. Dr. Adnan Demircan tarafından yapıldı. Sayın Demircan ilk olarak içeriğine isnâden tebliğin isminin "Hz. Ali'nin Siyasî Faaliyetleri" olması gerektiğini söyledi ve ayrıca, bu tebliğin Hz. Ali hakkındaki yaygın kanaatten hareketle hazırlandığı belirterek, Hz. Ali'nin uyguladığı siyasetin hatalı olduğunu o da dile getirdi.

"İlmin Kapısı Hz. Ali -I-" konulu ikinci oturum Prof. Dr. M. Ali Sönmez başkanlığında açıldı. İlk olarak Yrd. Doç. Dr. Mustafa Öztürk "Hz. Ali'nin Tefsir ve Hadis İlmindeki Yeri" konulu tebliğini sundu. Sayın Öztürk konuya girişte Hz. Ali ile ilgili literatürde bilgilere bakıldığında iki ayrı Ali portresi çıktığını belirterek, meselâ bunlardan biri "İbn Sa'd'ın *et-Tabakât ü'l-kübrâ*'sındaki Ali (r.a.), diğeri de İbn Şehrâşûb'un *Menâkıbu 'Ali b. Ebî Tâlib* adlı eserindeki Ali (r.a.) diyerek, bu eserlerdeki Ali tasavvurlarına değindi. Zira İbn Sa'd, Ali'yi, faziletleri, üstün meziyetleri ve zafiyetleriyle tanıtırken, Şii âlim İbn Şehrâşûb ise Ali'nin (r.a.) büyük ölçüde mitolojik bir figür olduğundan

bahseder. Oysa bunlara gerek olmadığını Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'nin ilmî ve ahlaki üstünlüğünü, "Ben ilmin şehriyim, Ali onun kapısıdır" sözüyle teyit ettiğini ve böylece Hz. Peygamber'den sonra ilim ve hikmet kaynağının Ali olduğunu belirtti. Hatta sahih olup olmadığına dair çok şey söylenen bu rivayetlerin başında "Ben hikmet eviyim, Ali onun kapısıdır" şeklindeki varyantın "Tirmizî tarafından da nakledildiğini ancak Tirmizî'nin bu rivayeti *garîb* ve *münker* olarak nitelendirdiğini nakletti. İbnü'l-Cevzi ve Zehebî gibi bazı âlimlerin ise bu rivayetin tamamen uydurma olduğunu söylemesine karşılık, Hâkim en-Neysâbüri muhtelif varyantlarıyla birlikte hadisin sahih olduğu görüşlerini belirttikten sonra, kendi kanaatinin, bu rivayetin sahih olabileceği yönünde olduğunu çünkü rivayetin mefhûmunun Kur'ân'ın ve İslâm'ın temel değer ve öğretilerine ters düşmediğini belirtti. Ayrıca güvenilir hiçbir kaynaktan Hz. Ali'nin *Cefr*, *Câmi'a* veya daha başka bir eser yazdığından söz edilmediğini; keza, *el-Kasidetü'l-Celcelûtiyye* gibi muhtelif kasidelerin ona aidiyetinin müsellem olmadığını iddia etti. Sayın Öztürk Hz. Ali'nin Resûlullah'ın sünnetine vukûfiyet hususunda sahâbe içinde en avantajlı konumda bulunduğunu örnekleriyle ortaya koyarak, Sünnet'in Hz. Ali'ye göre salt bilgi nesnesi değil, hayatın her safhasında esas alınması gereken bir mesnet teşkil ettiğini, Hz. Ali'nin "Biliniz ki ben ne bir peygamberim, ne de bana vahiy geliyor" demek zorunda kaldığını; bu sözünü de, "Ben sadece gücüm yettiğince Allah'ın kitabı ve peygamberinin sünneti ile amel ediyorum" diyerek açıkladığını belirtti. Bu görüşünü pekiştirme babında Hz. Ali'nin meshi ayağının altına değil, üstüne yapmasını da sünnete olduğu gibi ittibâ olarak değerlendirdi. Yine Hz. Ali'nin sünnet/hadis konusunda son derece titiz davrandığını ve bu davranışını, "Size Allah'ın Resûlünden bir hadis rivayet ettiğim zaman, gökten yere düşmek onun adına yalan söylemiş olmaktan çok daha iyidir benim için!" sözüyle ortaya koyarken, bu titizlikten dolayı kendisinden ancak 500 kûsûr hadis nakledilebildiğini söyledi. Ayrıca Hz. Ali'nin, hadislerin sahâbe arasında yaygınlaşmasına ve müzakere edilmesine de önem verdiğini ve bu konu hakkında, "Ziyaretleşiniz ve hadisleri aranızda müzakere ediniz. Bunu yapmazsanız hadisler yok olup gider" dediğini nakletti. Son olarak Hz. Ali'nin tefsir ilmindeki yerini de örnekleriyle anlatarak özellikle Hz. Ali'ye dayanan tefsir rivayetlerinin sıhhat derecelerinin sağlam olmadığını altını çizip tebliğini tamamladı. Bu tebliğin müzakeresi Dr. M. Emin Maşalı tarafından yapıldı. Sayın Maşalı tebliğcinin nahiv ile alakalı görüşlerine itiraz ederek 'zeame' fiilinin manaları hakkında lügat kitaplarından çeşitli nakiller yaptı. Yine hafif meşrep olarak tarif edilen 'tayretün' kelimesinin 'ne yapacağını bilememe' anlamına geldiği yorumunu da ekleyerek "yedi harf" meselesi üzerindeki ilmî ihtilâfları ortaya koydu. Ayrıca Sayın Maşalı, Hz. Ali mushafı üzerindeki ihtilâfa değinmiş ve günümüzde de kimi kütüphane ve müzelerde, Hz. Ali'ye nispet edilen mushaflardan bahsedildiği, özellikle de Topkapı Sarayı Kutsal Emanetler Bölümü'nde bu vasıfta iki mushafın bulunduğunu bunlardan biri-

nin 25 EH. 2 numara ile kayıtlı diğerinin de 36 EH. 29 numara ile kayıtlı bulunan mushaf olduğunu, ancak tarih, nokta, hareke, ayet ve sûreler arası ayırıcı işaretleri ihtiva etmesi yönüyle eserlere bakıldığında, Hz. Ali'ye aidiyetinin zayıf olduğunu zikrederek müzakeresini tamamladı.

İkinci tebliğ olan “Hz. Ali'nin İ'tikadî Görüşleri” konusu Dr. Hülya Alper tarafından sunuldu. Sayın Alper, Hz. Ali'nin i'tikadî görüşlerini Hz. Ali'ye izafe edilen *Nehcü'l-belağa* adlı eserden hareketle tebliğini hazırladığını ifade etti. Bu tebliğde Hz. Ali'nin tanrı tasavvurunu insanın ulaşamayacağı, uzaklarda bir tanrı tasavvuru değil, aksine kulun Allah'a yaklaşıcağı, Allah'ın affedici ve adil olduğu şeklindeki telakkisini belirtmiştir. Hz. Ali'nin nübüvvet anlayışına göre ise peygamberler hayırlı insanlardan seçilir ve onlara tâbi olmak zorunludur. Hz. Ali'in âhiret inancı ise Kur'ân'daki bilgilerle aynı olan, âhiret inancını, ayrıca onun mühlitlere karşı söylediği şu sözle destekledi. “Sizin dediğiniz doğru çıkarsa, siz de kurtuldunuz, biz de. Şayet bizim dediğimiz doğru çıkarsa (ki doğrudur) o zaman biz kurtuluruz ama siz helâk olursunuz.” Hz. Ali'nin melek tasavvurunu “Melekler şerefli kullar olup ibadetten ayrılmazlar” şeklinde özetledi. Hz. Ali'nin kader konusunda da her insanın hür iradesi olduğunu destekleyen hem de aksi olan cebrî anlayışa delil olabilecek görüşleri bulunduğunu belirtti. Hz. Ali'nin iman ile ilgili olarak da ameli imandan bir cüz kabul etmediğini, ancak ameli imanın kemâl şartı gördüğünü nakletti. Sayın Alper son olarak Hz. Ali'nin herhangi bir fıkıh mezhebine dâhil edilemeyeceği gibi, i'tikadî açıdan da böyle bir durumun söz konusu olmadığını, dolayısıyla “O ne Şii, ne Mu'tezilî, ne de Ehl-i sünnettir” diyerek tebliğini tamamladı. Bu tebliği Doç. Dr. Cağfer Karadağ müzakere etti. Sayın Karadağ, “Tebliğin temel kaynağı h. IV. yüzyılda yazılan Şerif er-Radî (ö.406)'ye ait *Nehcü'l-belağa* adlı eseridir” dedikten sonra, buradaki fikirlerin Hz. Ali'nin i'tikadî görüşlerine ait olduğu bilgilerini ihtiyatla karşılaması gerektiğini belirtti. Çünkü bu eser, Hz. Ali'nin i'tikadî görüşlerini ortaya koymaktan ziyade Şii'liğin i'tikadî görüşlerini ortaya koymaktadır diyerek sözlerini bitirdi.

Üçüncü oturum olan “**İlmin Kapısı Hz. Ali -II-**” konusu Prof. Dr. Süleyman Uludağ başkanlığında başladı. Birinci tebliği “Tasavvuf Kültüründe Hz. Ali” konulu tebliği ile Dr. Salih Çift sundu. Sayın Çift özetle; sûfilerin genelde, Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'yi ve ona atfedilen rivayetleri belli düşünce ve uygulamalarına dayanak olarak benimsediğinden bahisle, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e olan soy yakınlığı, kişisel özellikleri, kendisine atfedilen zühd çağrışımlı uygulama ve sözleri ile Hz. Ali'nin ve çocuklarının siyaseten mağdur edilmesinin insanların genel olarak bu tür vakalarda mazlumun yanında yer alma psikolojisine dayandığını ve özellikle Şîa tesirinin de etkisiyle tasavvufun Hz. Ali'ye dayandığını nakletti. Muhâsibî'nin (ö. 243/857) *er-Riâye* adlı eserinde Hz. Ali'ye nisbet edilen sözlerin sayısının çok sınırlı olduğunu, dolayısıyla söz konusu ifadelerden hiçbirinin ilerleyen zamanda sûfiler tarafından Hz.

Ali'ye biçilen role kaynaklık edebilecek nitelikte olmadığını özellikle belirtti. Ayrıca Hz. Ali'nin faziletlerine dair çok sayıda hadis uydurulduğunu ve bunların kaynağının da Şîa olduğunun altını çizerek tebliğini tamamladı. Bu tebliğin müzâkeresini Yrd. Doç. Dr. Hülya Küçük yaptı. Sayın Küçük "İlim bir noktadır ama câhiller onu çoğaltmıştır" sözünden hareketle müzakereye başlayıp tebliğde bu konuya girilmediğini, oysa "nokta"nın tasavvuf terminolojisinde birliği, Zat'ın tecellisini ve Adem'i sembolize ettiğini, ayrıca son devir Melâmîlerinden Muhammed Nûru'l-Arabî'nin *Noktatu'l-Beyân* adlı Hz. Ali'nin sözlerini derlediği bir kitabından bahisle kendisine "Noktavî" dendiğini de hatırlattı. Halk arasında hadis olarak yaygın olan "İnsanlar uykudadırlar, öldükleri zaman uyanırlar" sözünün hadis değil, Hz. Ali'ye ait bir söz olduğunu, "Görmediğim Rabb'e ibâdet etmem" sözünün de Hz. Ali'ye ait olduğunu ve "Perde kaldırılrsa bile yakîn bakımından daha çok artmam/yakînim daha çok artmaz" ile "Nefsini bilen Rabbini bilir" sözlerinin de Hz. Ali'ye ait olduklarını belirtti. Son olarak Sayın Küçük, İmam Şâfiî'ye isnâd edilen "Ben Ali'yi seviyorum dedim diye insanlar bana Rafizî diyorlar. Öyleyse, Allah da Muhammed de Cebrail de Rafizîdir" sözünü naklederek herkesin dikkatini çekecek, ilmî değeri tartışmalı bir sözle müzâkeresini tamamladı.

"Bir Müctehid Fakih Olarak Hz. Ali" isimli ikinci tebliğ Doç. Dr. Ahmet Yaman tarafından sunuldu. Sayın Yaman, tebliğini üç başlık altında topladı: Bunlar: bir Fakih Olarak Hz. Ali ve Ashab Arasındaki Konumu, Hz. Ali'nin İctihad Anlayışı ve Fıkıh Yöntemi ile Hz. Ali'nin Bazı Fıkıh Çözümlenmeleri. Sayın Yaman Hz. Ali'nin fakihiğini Hz. Ali'nin kadılık görevi dolayısıyla Yemen'de kalması, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yakınından hiç ayrılmamasına ve Peygamberimizin kendisine yaptığı hayır duaya bağladı. Onun ilminin Kur'ân ve Sünnet'e dayandığını, çözümünü de bu naslara bağlı olarak çözdüğünü belirtti. Sayın Yaman, Hz. Ali'nin fıkıhçılığını gösteren mantıki ve pratik çözüm şekillerinden kaynaklara dayalı çeşitli örnekler verdi. Bu örneklerden bir tanesi şöyledir: Hz. Ali, erkekler aynı anda birden fazla eşe sahip olabilirken niye kadınlar olamıyor şeklinde, 40 kadar kadının sorusuna da şu ikna edici kıyaslamayla cevap verdi: "Her biriniz bir bakraç su getirsin ve şu kazana boşaltsın. Sonra da her biriniz boşalttığı kendi suyunu alıp götürsün." Kadınlar "nasıl olur, sularımız birbirine karıştı" itirazını yapınca, onlara "İşte, kadınlar aynı anda birden fazla erkekle nikâhlı olsaydı, kişilerin tohumları da birbirine karışırdı" dedikten sonra kadınların ikna olduğunu belirtti. Bu tebliğin müzâkeresini Prof. Dr. Hamdi Döndüren yaptı. Sayın Döndüren, eleştiri ve katkılarını anlatırken Hz. Ali'nin hadis rivayeti konusunda titiz olduğunu ve başkasından hadis alırken "yemin" teklif etmesine rağmen, Hz. Ebû Bekr'in naklettiği, "Kim yerli yerinde abdest alır, iki rekât namaz kılar ve Allah'tan bağışlanmasını dilerse, bağışlanır" hadisi için Hz. Ali bu hadisin, Hz. Ömer ve Fâtıma'dan alındığını öğrenince yemin teklifinden vazgeçtiğini böylece, güve-

nilir râvilerde yemin teklif etme şartını aramadığını belirtti. Ayrıca Hz. Ali'nin hadis naklinde "mânâ ile rivayet"e ruhsat tanıdığına dikkat çekti. Yine Sayın Döndüren, Hz. Ali'nin rivayetlerini *Concordance* yardımı ile *Kütüb-i Tis'a*'dan teker teker çıkararak, Hz. Ali'nin az hadis nakletmesinin (mukillûn) sebeplerini kısaca şunlara bağlanabileceğini söyledi. Öncelikle; Hz. Ali'nin ömrünün uzun olmadığını, zira müksirûndan olan Ebû Hüreyre'nin Hz. Ali'den 17 yıl, Abdullah İbn Ömer'in ise 33 yıl daha fazla yaşadığını, Hz. Ali'nin son yıllarında yöneticilik ve savaşlarla uğraştığını ve hadis rivayetine zaman bulamadığını, Emevîlerle savaşa varan anlaşmazlıklar yüzünden, ondan gelen hadislere önem verilmemiş veya onun hadislerinin kayda geçmemiş olabileceği üzerinde durdu. Ayrıca İmam Mâlik'in (ö. 179/795) Hz. Ali'den tekrarlarıyla birlikte sadece 28 hadis rivâyet ettiğini, bu durum Halîfe Harun er-Reşîd'in de dikkatini çektiğinden İmam Mâlik'e sebebini sorduğunda cevap olarak, "O benim memleketimden değildi, hem de ben onun râvileri ile pek görüşemedim" dediğini kaydetti. Son olarak; Döndüren'in şöyle bir teklifi oldu: Hz. Ali'den gelen sahih rivayetlerde ve *Müsnedü'l-İmam Zeyd* rivayetinde Hz. Peygamber'in abdest alış şeklini anlatırken, ayaklarını suyla yıkadığı yer almaktadır. Dolayısıyla günümüz Şîa câmiasında çıplak ayaklara mesh edilmesi uygulamasının delilleri ortaya konulup tartışılmalıdır. Hatta mütevâtir hadis örnekleri arasında zikredilen ve 12 râvi tarafından nakledilen, "Ayaklarını yıkayıp da topuk kısmı kuru kalanların vay ateşten çekeceğine!" hadisi detayıyla incelenmeli, ilmî yönü ortaya konmalıdır diyerek müzakeresini tamamladı.

"Şii ve Alevî Algılayışında Hz. Ali" konulu dördüncü oturum Prof. Dr. Osman Çetin başkanlığında açıldı. Birinci tebliğ "Şii Fırkalarının Hz. Ali Tasavvuru" konusunda Prof. Dr. Mustafa Öz tarafından sunuldu. Sayın Öz, Şiilik ve günümüz Şii grupları hakkında kısa bir girişle başlayan tebliğinde Hz. Ali tasavvurunu, "Mutedil Şii Fırkalarda Hz. Ali Tasavvuru" ve "Aşırı Şii Fırkalarda Hz. Ali Tasavvuru" olmak üzere iki temel başlık altında inceledi. Konunun bu tarzda ele alınması, daha net bilgilerin ortaya çıkması açısından isabetli oldu. Ayrıca "Mutedil Şii Fırkalardaki Hz. Ali Tasavvuru", "Tarihî ve Gerçek Bir Şahsiyet Olarak Hz. Ali", "İmam, Hz. Peygamber'in Vârisi, Vasîsi ve Mü'minlerin Emîri Olarak Hz. Ali", "Hz. Ali'nin Gayb Bilgisi" ve "Hz. Ali'nin Cesaret ve Cömertliği" başlıkları altında konuları işledi. Sayın Öz konuşmasında, Mutedil Şii fırkaların "Hz. Ali'yi gerçek, tarihî ve İslâmî bir şahsiyet kabul edip, henüz hayatta iken Hz. Peygamber tarafından imam, vâris ve vasî tayin edildiği, O'nun, masum, geçmiş ve gelecekteki olaylara muttali olduğu, bilgisinin kesbî değil vehbî ve ilâhî kaynaklı bulunduğu, cömert ve cesur olup bütün erdemleri kendisinde topladığı" şeklinde bir Hz. Ali tasavvuruna sahip olduklarını vurgularken, aşırı Şii grupların ise, Hz. Ali'yi insanüstü bir varlık veya ilâh kabul ederek İslâm toplumunda kabul görmeyen bir düşünceyi paylaştıklarını belirtti. Sayın Öz, mutedil Şii fırkalar olarak İsnâ

Aşeriyye-İmâmiyye (Ca'feriyye) ve Zeydiyye kabul edildiğini, tebliğde daha çok İsnâ Aşeriyye-İmâmiyye Şiîliğindeki Hz. Ali tasavvurunu eksene alarak işledi. Mutedil Şîa'nın Hz. Ali'yi gerçek, tarihî ve İslâmî bir şahsiyetle kabul edip, ümmetin vasisi, müminlerin emîri, dinî ve dünyevî işlerde kendisine itaat edilmesi gereken rehber ve Müslümanların imamı kabul ettiklerini belirtti. Hz. Ali onlara göre her ne kadar peygamber değilse de, peygamberlik için gerekli sıfatları haiz olan, bu sebeple masum, günahsız, bilgisi vehbî ve ilahî kaynaklı, Hz. Peygamber'den sonra en kâmil, mükemmel ve kusursuz insandır dediklerini ve tasavvur ettiklerini özetleyerek tebliğini tamamladı. Bu tebliğin müzakeresi Prof. Dr. Ahmet Saim Kılavuz tarafından yapıldı. Sayın Kılavuz tebliğe katkı bağlamında şunları söyledi: Zeydiyye, Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd b. Ali Zeynelâbidîn'i imam tanıyan ve bugün daha çok Yemen'de yaşayan Şîa koludur ve Sünniler'e en yakın kol olarak değerlendirilen bir gruptur. İmam Zeyd döneminin en büyük âlimi, fakîhi, hatîbi, âbidi ve zâhidi olduğunu belirtti. Ancak Emevî kuvvetleriyle karşı karşıya geldiği bir sırada taraftarları Zeyd'e başvurarak, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer hakkında ne diyeceğini sormuş, O da hayır ve iyilikten başka bir şey söylemeyeceğini belirtince taraftarları kendisini harp meydanında iki yüz civarında sadık adamıyla birlikte yapayalnız bırakmışlardır ki o da bunun üzerine "*rafaztumûnî* (beni terk ettiniz)" demiş, bu sebeple İmam Zeyd'i terk eden, dolayısıyla O'nun ilk iki halîfe hakkındaki görüşünü reddedenlere Râfıza (Râfıziler = terk edenler) denildiğini, bütün Şîa gruplarında olduğu üzere, Zeydiyye'nin de imamet konusuna odaklanmış bir mezhep olduğunu, onlara göre bir kişinin ancak şu şartlara sahip olursa imam olabileceğini ve kendisine itaat edilmesi gerekli olacağını düşündüklerini aktardı. İmamlık için şartlar ise "Hz. Fâtıma soyundan gelmek, âlim, zâhid, cesur ve cömert olmak, imamet davasında bulunmak" şeklinde sıraladıktan sonra Fâtıma soyundan gelen bir şahısta bu şartların bulunup bulunmadığına Şîa içerisinde sözüne ve otoritesine güvenilen kişilerin oluşturacağı bir heyetin karar vereceğini belirtti. Zeydiyye'nin Hz. Ali hakkındaki kanaatinin İmâmiyye Şiîliğinde olduğu gibi Hz. Ali'yi gerçek, tarihî ve İslâmî bir şahsiyet kabul etmesi şeklinde olduğunu, ilk hilâfet ise ismen değilse de vasfen ona ait olduğunu, ancak ashâb-ı kirâm bunu düşünemeyip Hz. Ebû Bekir'e bey'at etmekle hata ettiğini düşündüklerini buna rağmen ashaba sövülmeyeceğini söylediklerini nakletti. Sonuç olarak Zeydiyye'nin çoğunluğu, zatı ve konumu gereği ümmetin en faziletlisi olan Hz. Ali varken, -Hz. Peygamber tarafından açık ve net biçimde bir belirleme yapılmaması sebebiyle- sahâbe tarafından faziletli kabul edilen ilk iki halîfenin hilâfetini câiz, meşrû ve hukuken geçerli olduğunu kabul ettikleri şeklindeki görüşlerini dile getirerek müzakeresini tamamladı.

İkinci tebliğ "Alevîlikte Hz. Ali Telakkisi" başlığıyla Doç. Dr. İlyas Üzüm tarafından sunuldu. Sayın Üzüm sözlerine Alevîliğin bahis mevzu olduğu hemen her yerde zaman zaman Ali ve Alevîlik ilişkisinin gündeme geldiğini,

Alevî kültüre mensup olmayan kimselerin Ali'yi tanıyıp sevdiklerini, bu anlamda Alevî olduklarını belirterek, Alevîlerin ise bu yaklaşımlardan rahatsızlık duyduğunu ve zaten gittikleri yolun Ali yolu olduğu fikrini naklederek başladı. Ayrıca Faik Bulut'un kaleme aldığı "Ali'siz Alevîlik" ifadesiyle başlayan kitabına cevap mahiyetinde "Alevîlik'te 'yol'un adlandırılmasından 'gülbank'ların ismine izafetine kadar merkezi nitelikteki şahsiyet olan Ali'nin nasıl algılandığının zaman zaman tartışma konusu yapıldığını, kitabında, Ali'nin gerçek kimliğinin hiçbir yönüyle Alevîliğe yakın olmayıp Sünnî bir karakter taşıdığını ileri sürdüğünü, Bulut'a sert tepki gösteren Alevî aydınlarının ise Alevîliğin asla Ali'siz olamayacağını, ancak bunun Ali'nin tarihi kişiliğine uygun Ali olmasının önem taşımadığını ifade ettiklerini belirtti. Sayın Üzüm, Alevî kaynaklarda Hz. Ali'nin tasavvurunu şöyle özetledi: Ali, Muhammed ile aynı öz, ayrı beden olup yolun kurucusudur. Bu ikisi arasında bir ayrılık söz konusu olduğunda Muhammed dinin zahirini ve şeriatını, Ali ise bâtınını ve tarikatı temsil eder. Ali mürşittir, pirdir, erendir. "Yol"a giren onun mürşitliğini kabul etmiş olur. "Erenlerin şâhı" O'dur. O "Şâh-ı Merdân'dır", velayet âleminin güneşidir. Ali, Allah'ın aslanı, yiğitlerin sultanıdır. Hz. Peygamber'in onun hakkında söylediği "Ali'den üstün yiğit, zülfikârdan keskin kılıç yok" sözü bu anlayışın simgesidir. Ali Tanrı'dır. Hz. Muhammed miraca çıkarken onun yolunu kesen aslan Ali'dir. Hak Divanı'nda oturan Ali'dir. On sekiz bin âlemi kuran, bütün canlıların rızkını veren Ali'dir. Ayrıca Alevîlik'te Ali, kevser sâkisi, murtaşâ (razı olunmuş), ilim şehrinin kapısıdır. Son söz olarak kaynaklarda bu algılamalar dışında Ali'yi kötü olarak algılama istikametinde belirgin bir tasavvur olmadığını belirterek, "Alevîlik, yaşadığı tarihi ve sosyal sürece bağlı olarak Ali'yi çok yönlü bir kimliğin sahibi olarak ele almış, daha yaygın bir anlayış olarak onu velayet sultanı olarak görmüş, belli ölçüde de onu kendi kültürel yapısı içinde inşa ederek bir bakıma 'kendileştirmiştir' diyerek tebliğini tamamladı. Bu tebliğin müzakeresini Prof. Dr. Mehmet Saffet Sarıkaya yaptı. Sayın Sarıkaya müzakeresini "Tebliğde Hz. Ali'nin tarihî şahsiyeti, onun Alevîlerce nasıl tasavvur edilip kabullenildiği ve tarihî realiteyle Alevî kabullerin ne kadar örtüştüğü meselesi üzerine kurulmuş ve konuyla ilgili yakın tarihlerdeki Alevîler arasındaki bir tartışma da bu ekseninde değerlendirildi," dedikten sonra "Alevîlerde Hz. Ali tasavvuru söz konusu olduğunda şüphesiz bakılması gereken ilk eser Yemînî'nin *Faziletname-i Şâh-ı Velâyet*'i olmalıdır. Çünkü bu eser Hz. Ali'nin hayatını, onun diğer insanlardan üstünlüklerini, faziletlerini anlatır. Bu konudaki diğer önemli bir eser Yemînî'ye de kaynaklık ettiğini düşündüğümüz, Seyyid Hüseyin b. Seyyid Gaybî'nin *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*'ıdır. Eser, Hz. Ali'ye nispet edilen, onun kendi üstünlüklerini dile getirdiği bir hutbenin izahını muhtevîdir ve bu konudaki ilk kaynaklardandır. Menâkıb türünde ise yakın tarihlere kadar Anadolu'da anlatılıp okunan Hz. Ali'nin *Cenkleri* konuyla ilgili oldukça zengin materyale sahiptir. Bunların yanında, Alevîlerdeki tek Arapça dua olma özelliğine sahip *Nâd-ı Ali* duasının

ve *Zülfikârname* denilen “*La fetâ illâ Ali La seyfe illâ Zülfikâr*” sözü üzerine yazılan Hz. Ali’yi konu alan şiirlerin mahiyeti itibarıyla değerlendirilmesinin daha iyi sağlıklı olabileceğini belirterek “Alevî-Bektâşiler Hz. Ali’yi, tanrı veya insanüstü bir varlık olarak değil; tasavvufi vahdet-i vücûd anlayışı çerçevesinde insan-ı kâmil olarak, bütün erdemli vasıflara sahip, kendisine bende olanlara pîrlik ve önderlik eden bir kişilikle içselleştirdi. Bu olgu karşısında - günümüzde yapılan bazı tartışmalarda olduğu gibi- Hz. Ali’yi Alevî kültüründe yok saymak, Alevî geleneğini yok saymakla eş anlamlıdır. Çünkü küçük bir inceleme bile Hz. Ali hakkındaki kabullerin Alevî-Bektaşî inançlarının temel unsurları arasında olduğunu göstermektedir” sözleriyle müzakeresini bitirdi.

“**Türk Kültüründe Hz. Ali**” konulu Beşinci oturum, Yrd. Doç. Dr. Murat Yurtsever başkanlığında açıldı. Bu oturumda, “Türk Edebiyatında Hz. Ali” başlığı ile Dr. Meliha Yıldırım tebliğ sunuldu. Sayın Yıldırım, Hz. Ali’nin Türk-İslâm edebiyatında konu edilen dinî şahıslar arasında, Peygamber Efendimizden hemen sonra gelmekte ve onun edebiyatımızdaki yeri, İslâm tarihi ve tasavvufu içerisindeki rolünün büyüklüğü ile de paralellik arz etmektedir diyerek, Hz. Ali’nin faziletleri etrafında müstakil edebî eserler vücûda getirildiğini belirtti. Özellikle “Na’t-ı Ali” adı verilen ve bütünüyle Hz. Ali’nin medhine tahsis edilen kasidelerde Hz. Ali’nin, bütün üstün özellikleriyle tavsif edildiğini, kendisi için söylenen şiirlerin dışında da, husûsen din ve devlet büyükleri için yazılan medhiyelerde hem teşbih unsuru hem de övgüde bir mikyas olmak üzere Hz. Ali daima zikredildiğini anlattı. Ayrıca Hz. Ali’nin bineği Düldül’ün, efsânevi kılıcı Zülfikâr’ın ve sadık kölesi Kanber’in de yüzyıllar boyunca şairlere ilham kaynağı olduğu belirtildi. Sayın Yıldırım, Hz. Ali ile birlikte onun Ehl-i beyti ve evlâdı etrafında da Alevî-Bektâşî edebiyatı olarak isimlendirilen oldukça zengin bir zümre edebiyatı bulunduğunu ve Hz. Ali na’tlarında en fazla vurgulanan husûsiyetleri, seçilen örnekler çerçevesinde göstermeye çalıştı. Yine Sayın Yıldırım Hz. Ali’ye âdiyeti mevsûk olmamakla birlikte ona nispet edilen edebî eserlerden ilki olan, *Envârü’l-’ukûl min eş’âri vasiyyi’r-Resûl* adlı bir divanını naklettikten sonra *Divânü Emîri’l-mü’minin Ali b. Ebî Tâlib* adıyla da bilinen bu eserin Şerif Murtazâ (ö. 1044) tarafından derlendiğini, birçok defa basıldığını, bu şiirlerin Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin tarafından *Şerh-i Divân-ı Ali* adıyla dilimize kazandırılıp şerhiyle birlikte neşredildiğini belirtti. Ayrıca *Divân*’ın dışında da ona nispet edilen bazı manzûmeler arasında “el-Kasidetü’l-celcelûtiyye”nin de bulunduğunu söyledi. Yine Hz. Ali’ye nispet edilen eserler arasında en fazla şöhret bulan eserin ise *Nehcü’l-belâğa* olduğunu nakletti. Yine Hz. Ali hakkında kaleme alınan edebî eserlerden bahsederken, Süleyman Celâleddin’in kaleme aldığı *Mevlîd-i Cenâb-ı Ali* adlı eserini de saydı. Bu eserin mesnevî nazım şekliyle yazıldığını ve sahasının ilk eseri olduğunu, eserin, özellikle üslûp açısından Süleyman Çelebi’nin *Vesiletü’n-necât* adlı mevlidinden büyük ölçüde etkilenmiş olduğu belirtti.

Sayın Yıldırım Hz. Ali'nin söz konusu edildiği bir diğer edebî türün ise Hulefâ-i râşidînin hayat, şahsiyet, fazilet ve kerâmetleriyle ilgili rivâyetleri ihtivâ eden *menâkib-ı çehâr-yâr-ı gûzinler* olduğunu ifade ettikten sonra olarak tebliğde Hz. Ali'nin tüm yönlerinin ele alındığı, şecaati, ilmi, cömertliği vs. gibi hususiyetlerin edebiyata ve şiirlere yansımalarını teker teker okudu.

Sempozyumda oturumların sonunda “İslâm Dünyasında Hz. Ali Kültü” konulu bir de panel düzenlendi. Panele Prof. Dr. İzzet Er başkanlık etti. Birinci panelist olarak Prof. Dr. Mehmet Özdemir “Endülüs Emevîleri Döneminde Hz. Ali Kültü” konulu tebliğini sundu. Bu tebliğ, başlığından da anlaşılacağı üzere, ağırlıklı olarak Endülüs Emevîleri döneminde Şiîler ve Hâricîler gibi muhalefet grupları ile Sünnî çoğunluğun ve iktidarın Hz. Ali'ye dâir algılama ve yaklaşım biçimleriyle alakalı bazı mülahazalar üzerinde duruldu. Ayrıca Hz. Ali'ye yaklaşımda Endülüs Emevîleri ile doğudaki selefleri arasındaki farkın altı çizildi. Sayın Özdemir, Endülüs Emevîlerinin en temel hususiyetlerinden birinin, Sünnî ve Sünniliğin müdafii bir devlet olduğunun önemini vurgulayarak konuşmasına başladı. Çünkü Valiler döneminde büyük ölçüde İmam Evzâî'nin fikhî görüşlerinin uygulandığı ülkede, Endülüs Emevî Devleti'nin kurulmasının ardından Malikiğin tedrici olarak yayılmaya başladığını ve devlet tarafından resmi mezhep ilan edildiğini, buna rağmen Şiî ve Hâricî görüşlerin de bulunduğu belirtti. Hz. Ali adının Doğuda olduğu gibi Endülüs'te de önemli bir ayrışma faktörü olarak görüldüğünü nakletti. Endülüs Emevîlerine yönelik Şiî nitelikli ilk ciddi muhalefet hareketinin ise, 768'de Şaykâ b. Abdülvâhid isimli Miknaseli bir Berberinin önderliğinde başladığını ve tam on yıl sürdüğünü belirtti. II. Hakem döneminde (961-976) Fatimî dâisi olduğu iddiasıyla Kurtuba'da yargılanan Tuleytulalı Ebu'l-Hayr'ın ilk üç halifeyi tekfir ettiğini, Hz. Âişe hakkında çirkin sözler söylediği, onun, Hz. Ali'nin peygamberliğe Hz. Muhammed'den daha layık olduğu, Ümeye oğullarına karşı mücadele etmenin müşrik bir iktidara karşı savaştan daha üstün olduğu, içkinin haram kılınmadığı, insanların ölüm sonrasında yeniden dirilmeyeceği, Kur'an'ın bir bölümünün sahih olmadığı ve kendisinin Kur'an'dan daha orijinal bir eser telif edebileceği, namaz kılmaya ve namaz için mescitlere gitmeye gerek bulunmadığı, domuz etinin yenilebileceği ve Hz. Muhammed'in kıyamet günü şefaet etmeyeceği gibi yanlış görüş ve iddialarından dolayı ölüm cezasına çarptırıldığını bildirdi. Tebliğde doğuda Muâviye'nin emri ile Hz. Ali'ye minberlerden lanet okunmasına başlanınca, buna karşılık Endülüs Emevîleri, yönetimlerinin hiç bir döneminde Hz. Ali'ye ve Ehl-i Beyt'in diğer mensuplarına lanet okuma teşebbüsünde bulunmadığı belirtildi. Sayın Özdemir Endülüs'te Hz. Ali'nin, duygusallığın efsaneleştiği, tarih dışı bir kişilik yerine tarihsel bir kişilik olarak algılandığını, kendisiyle ilgili siyasi olaylar daha makul bir çerçeveye oturtuldu-

ğundan bahisle sözlerini Endülüs’de Hz. Ali etrafında bir kült teşekkül etmediğini veya teşekkül etmesine izin verilmediğini, bu suretle Hz. Ali’nin adının bir spekülasyon kaynağı olması ve siyaset üretme aracı olarak kullanılmasının yok denecek kadar az olduğunu aynı zamanda Endülüs Emevîlerinin, Doğuda seleflerinin başlattığı Hz. Ali’ye lanet okuma uygulamasına katılmamaları da taassup-taklit geleneğine uymama açısından dikkate değer bir davranıştır diyerek bitirdi.

İkinci panelist Doç. Dr. Seyfettin Erşahin “SSCB’de İslâmi İnancın Korunmasında Hz. Ali Kültünün Rolü” konulu tebliğini sundu. Öncelikle *hurafe ve kült* kavramları çerçevesinde Hz. Ali kültünün SSCB’de İslâmi inancın korunmasındaki rolünü tespit etmeye çalışan Erşahin Türkistan Türklerindeki sevgi ve saygıya dayalı Hz. Ali kültünü esas alarak tebliğini şekillendirdi. Sayın Erşahin tebliğe, “Konu bir diğer yönüyle de Hz. Ali ile Carl Marx’ın karşı karşıya gelmesi ve hâkimiyet mücadelesi olarak takdim edilirse, sevgi ve saygıya dayanan Hz. Ali kültüne karşı, Marx’ın, devleti, ordusu, silahı, topu tüfêğı olmasına rağmen, mücadelenin Hz. Ali tarafından kazanıldığı söylenebilir” diyerek başladı. Ayrıca Sovyet rejiminin pek çok modernleşme projesinde görülen, din anlayışlarını ve dindarlık tipolojilerini değıştirmeden öte; dini ortadan kaldırmaya giriştiğini belirtti. Oysa dayatmaların ve yasaklamaların kendine özgü dindarlık tipolojilerini de ortaya çıkaracağını, bunlardan birinin de “Veli Kültü” etrafında kümelenen tipoloji olduğunu söyledi. Tebliğde bu kümeleşmelerden birinin de İslâm dünyasında, özellikle Türk coğrafyasında Hz. Ali etrafında gerçekleşmiş olduğundan bahsedildi. Türklerin Hz. Ali ile ilgili efsane, destan ve menkıbeye dayanan zengin bir folklorik mirasa sahip olduğu, İslâmlaşma süreci ile başlayan bu mirasın yüzyıllar içinde gelişip çeşitlenerek zamanımıza ulaştığı, bunun yanında, Türkistan’da Hz. Ali kültünün ortaya çıkması ve yaşamasında başta Yesevîlik olmak üzere tasavvufî hareketlerin de önemli etkisi olduğu fikri ileri sürüldü. Hz. Ali’nin, Türkler için mazide olduğu gibi Sovyet döneminde de İslâm’a ve Hz. Muhammed’e yakınlaşmanın yolu, alperen tipinin ideal örneğı, mazlumların temsilcisi, zulme karşı direnişin, hak aramanın, kimliğı korumanın, adaletin, eşitliğin, sembolü olduğu vurgulandı. Ayrıca Hz. Ali kültünün, Sovyet hâkimiyetinde kalan Türklerin İslâmi inançlarını korumalarına yardımcı olduğu da belirtildi. Bununla birlikte Müslümanların bazen hurafelere de yöneldiğine dikkat çekildi. Çünkü Hz. Ali kültüne yöneliş, resmi ve tepeden inmecî dinî anlayış ve dayatmalara da karşı çıkmak anlamına gelmektedir. Ulema hurafelere batmış halkı “cehennem narından” kurtarmayı dinî bir vecibe addederken, ateist yoldaşların da halkı “karanlık ve cehalet”ten, yani dinden kurtarmayı Marxizmin bir gereğı saydıkları belirtildi. Son olarak tebliğde “resmî söylemlerde halkın dinî inançlarını doğru öğrenerek hurafelerden uzak yaşaması dile getirilirken bir yönden de resmî ulemanın faaliyetleri kısıtlanarak hurafelere

geniş bir alan açılmaktadır” şeklinde Türk Cumhuriyetlerindeki dinî yapı da özetlenerek Türkistan’daki Hz. Ali kültü takdim edildi.

Üçüncü tebliğ “Balkanlar’da Hz. Ali Kültü (Bulgaristan Örneği)” adıyla Bulgaristan Sofya Üniversitesinden Dr. Nevena (Nevin) Gramatikova ile Dr. Orlin (Orhan) Sabev tarafından ortaklaşa sunuldu. Tebliğe öncelikle Alevîlerin Bulgaristan topraklarına yerleşmesinin yoğun olarak XVI. yüzyılda gerçekleştiği belirtilerek başlayıp sonra da II. Beyazıt, I. Selim ve I. Süleyman gibi Osmanlı sultanları, Doğu ve Orta Anadolu’da yaşayan Alevî-Kızılbaş topluluklarının Safevîlerden yana olanlarını Balkanların değişik taraflarına sürgün ettiklerini belirtti. Muhafaza edilen tahrir defterlerinden nakille Kuzey ve Güney-Doğu Bulgaristan’a Anadolu’dan sürgün edilenlerin kaydına rastlanmaktadır. Bu kaynaklarda göze çarpan hususlardan birinin bu Sünnî olmayan bu grupların aralarında bağ oluşturmamak için, Osmanlı yönetimi tarafından genelde birbirinden ayrı, dağınık olarak yerleştirilmesidir demişlerdir. Panelist Hz. Ali kültünün, Bulgaristan Alevîlerine ait geleneksel kültürün zeminini teşkil ettiğini, söz konusu kültürün esas unsurları bu ahalinin dinî görüşlerinde ve dinî törenlerinde görüldüğünü belirterek, bunların arasında ilk önce *nefes* ve *ilahi* gibi dinî şiirler olduğu zikredildi. Bu şiirlerin genelde *cem* diye adlandırılan Alevî toplantılarında sözlü olarak dilden dile aktarılırken, bazı okur-yazar ve düşünür Alevîler tarafından kayda geçirilip, günümüze kadar muhafaza edildiği vurgulandı. Ayrıca Hz. Ali kültünün belirgin izleri Alevîler tarafından itibar gören Otman Baba ve Demir Baba gibi dinî önderlerin hayat ve görüşlerini anlatan *velâyetname* veya *menâkıbnâme* türünden olan yazılarda görüldüğü, bunların Hz. Ali, Hz. Fatma, oğulları Hasan ve Hüseyin ile ilgili efsaneler olduğu belirtildi. Alevî kült merkezleri olan tekkelerde Hz. Ali ve ailesi ile ilişkiyi simgeleyen kitabe ve Hz. Ali’yi, Hüseyin’i, 12 imamı ve Kerbelâ’daki Ali’nin ve Hüseyin’in türbelerini tasvir eden resimler bulunduğu belirtildi. Bulgaristan’daki Alevîler ile Sünnîlerin arasındaki en önemli farkın Hz. Ali’nin kişiliği, Alevîlerin hayat görüşü ve tarzı, örf ve adetlerinde merkezi bir rol oynarken, Sünnîlerin dinî hayatında onun Hz. Muhammed ve diğer üç halîfenin kişilikleri ile birlikte aynı ölçüde değerlendirmesidir denildi. Bulgaristan Alevîlerinin, Babaî ve Bektaşî olmak üzere iki ana gruba mensup olduğu, Babailerin cemleri Pazar-Pazartesi ve Perşembe-Cuma geceleri olduğundan dolayı bunların *Pazarerteliler*, Bektaşîlerin cemleri ise Salı-Çarşamba ve Perşembe-Cuma geceleri olduğu için *Çarşambalılar* olarak da tanındığı ve bu cemlerde saz eşliğinde ilahi ve nefesler okunup, Hz. Ali’ye ve Ehl-i Beyt’e saygı gösterildiği belirtildi. Bulgaristan Alevî köylerinde Abdal Musa, Seyfullah ve aralarında da bir kadın olan Advıye Bacı gibi şairlerin nefeslerinin de bulunduğu ayrıca belirtildi. Bulgaristan Alevîlerinin inanışlarına göre Güneş, Hz. Muhammed’in sureti, Ay ise Hz. Ali’nin suretidir. Yeni ay doğarken aşağıdaki gibi kısa bir dua okunur: “*Yeni ay gördüm, Ali âmentübillâh, Yeni ay mübarek*”

olsun! Elhamdülillâh.” Yine Alevilerin en önemli bayramlarından olan 21–22 Mart gecesi’nde kutlanan “Kırklar” veya “Sultan Nevruz” diye bilinen bayramın Hz. Ali kültü ile alakalı olduğu, ayrıca buralarda Hz. Ali’nin peygamber olduğu iddiaları ve ona tanrılık nispet etmeleri gibi görüşleri olan bazı Şîa ve Galiye gruplarının bulunduğu da belirtildi. Bulgaristan’da Hz. Ali kültürünün isimlerde de belli izleri olduğu, Aleviler arasında yeni doğan erkek çocuklara genelde Ali, Hasan, Hüseyin, Mehmed, Ahmed, Musa, Cafer Takî, kız çocuklara ise ekseriyetle Fatma (Fâtıma) ve Hatice adları verildiği belirtildi. Bu isimlerin sadece Aleviler arasında değil, aynı zamanda Sünnîler arasında da popüler isimler olduğu vurgulandı. Yapılan bir araştırmada en popüler isim Muhammed (ya da Mehmed) arkasından Mustafa ve Ahmed gibi fahri isimler olduğu, onların ardından hemen Ali, Hasan ve Hüseyin adlarının geldiği ifade edildi. Son olarak Bulgaristan’ın bazı köylerinde türbe ve tekkelerde Hz. Ali kültü izlerinin görüldüğü belirtilerek araştırmaya dayalı gözlem ve bilgiler sunuldu.

Sempozyumun **Değerlendirme Oturumu** Prof. Dr. Hüeyin Algül başkanlığında yapıldı. Burada değerlendirmeye katılanlardan önce Bursa merkez vâizi ve sempozyum hazırlama heyeti üyesi Dr. M. Selim Arık’a söz verildi. Kendisi, öncelikle ev sahibi olması hasebiyle katılımcılara şükranlarını sunduktan sonra, kısaca kişileri tanımada, övmeye ve yermeye rehber olan temel kaynaklar ve referanslar üzerinde durdu. Ayrıca Hz. Peygamber’i, Hz. Ali’yi ve onların soylarından gelenleri sevmenin ümmet-i vasat gereği olduğunu, fakat bu sevginin başkalarına sövgü olmaması gerektiğini vurguladı. Bunun da ölçüsünün Kur’an ve sahih sünnet olduğunun altını çizdi. Son söz olarak kimse kimsenin günahından mesul olamayacağı gibi, hiçbir kimsenin sâlih amel (sevap) işlemediği müddetçe velev ki bu Peygamber kızı dahi olsa âhirette güven içinde (cenneti hak etmiş veya cehennemden kurtulmuş) olamayacağını örneklerle belirterek sözlerini tamamladı. İkinci konuşmayı Din Eğitimi Dairesi eski başkanı Şükrü Öztürk yaptı. Sayın Öztürk, öncelikle istifade ettiğini belirterek bu sempozyumda hanımefendilerin tebliğ sunmalarını ve müzakarelere katılmaları memnuniyetle karşıladığını söyleyerek, ayrıca böyle büyük bir çalışmaya Bulgaristan’dan katılan tebliğcilere ayrıca şükranlarını sundu. Hz. Ali’nin iyi anlaşılması için, çocukluğu, Peygamberimiz (s.a.v.)’in yanında yetişmesi, gençliği, halîfeliği ve çalkantılı zamandaki olayların sağlıklı tahlil edilmesi lüzumunun önemine dikkat çektikten sonra bu sempozyumu bir başlangıç olarak düşündüğünü ve arkasının gelmesini temenni ettiğini belirterek değerlendirmesini tamamladı. Üçüncü konuşmayı Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Dr. M. Şevki Aydın yaptı. Sayın Aydın, öncelikle sempozyum hazırlamanın zorluğuna dikkat çektikten sonra sempozyum hazırlama heyetine ve iştirak edenlere ayrı ayrı teşekkür edip özetle şunları söyledi: “Tebliğlerin tartışılması için daha geniş vakit ayrılmalıydı. Bu sempozyum, yüzyılların birikimi olan İslâm kültürünü anlamamız için faydalı oldu. Eğitimciler kültürü

aktarıırken nesne olarak değil, ‘özne=fail’ olarak aktarmalıdır. Böyle düşünülürse değişen şartlara ayak uydurulabilir. Kur’ân’a muhâtap olan insanlar olduğundan, nazil olduğu dönemde uygulamaların nasıl olduğunu görenler de insanlardır. Dolayısıyla Hz. Ali bu dönemin önde gelen bir kişisidir. Onları tanımak zorundayız” dedi. Sayın Aydın, ayrıca Hz. Ali’nin nasıl bir baba, nasıl bir eş ve komşu idi ve hayatın içinde Müslüman olarak nasıl davranıyordu, gibi konuların da incelenmesi gerektiğini belirterek iki günlük sempozyumun çok verimli geçtiğini ve bu malzemelerin iyi kullanılması gerektiğini vurgulayarak değerlendirmesini bitirdi. Son değerlendirme konuşması oturum başkanı Prof. Dr. Hüseyin Algül tarafından yapıldı. Sayın Algül, tebliğleri kısaca özetler mahiyette konuya Hz. Osman döneminden geçiş yaparak girdi. Hz. Ali’nin Hz. Osman’ı biraz daha fazla tenkit etmesinin o günkü şartlarda dengelerin bozulmasıyla başladığını ve Hz. Osman’ın şehit edildiğini belirttikten sonra Hz. Ali’nin, Osman’ı tenkid etmesinin onun her zamanki açık sözlülüğünün bir sonucu olduğunu, fakat Osman’ın ölümünde hiçbir dahlinin bulunmadığını özellikle belirtti. Öte yandan Hz. Talha ve Zübeyr ile Hz. Âişe’nin Hz. Ali’den izinsiz olarak siyâsî-askerî bir yapılanma içine girmiş olmalarının da Muâviye’nin lehine Hz. Ali’nin de aleyhine olduğunu zikretti. “Hz. Ali’nin kısas konusunda ihmalkâr davranması söz konusu olamazdı; fakat katilleri yakalamaya muvaffak olamadı” dedikten sonra Hz. Ali ile Hz. Muâviye’yi Osmanlı dönemindeki Bulgaristan kökenli âlimlerinden Filibeli Ahmed Hilmi’nin yorumlarıyla geniş bir şekilde ortaya koydu ve ilmi-felsefî bir yorumla oturum sona erdirildi.

Sempozyumun kapanış konuşmasını ise, Bursa-Nilüfer Eğitim Merkezi’ni faaliyete geçiren ve üç günlük etkinliklere ev sahipliği yapan Bursa İl Müftüsü Sayın A. Zeki Elturan yaptı. Sempozyuma emeği geçenlere ve akademisyenlere ayrı ayrı teşekkür ettikten sonra bu sempozyumun devamını arzu ettiğini, Bursa İl Müftülüğü ve Bursa-Nilüfer Eğitim Merkezi olarak böyle ilmi çalışmalarına ev sahipliği yapmaya hazır olduklarını belirtti.

Son olarak, sempozyuma katılan misafirlere, Bursa İl Müftülüğü tarafından Bursa’nın tarihi mekânları, camileri ve türbeleri gezdirildi.

M. Selim ARIK

Merkez Vaizi, Osmangazi/BURSA